

БІЛОРУСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНИЙ РУХ У СПРИЙНЯТТІ УКРАЇНЦІВ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТ.)

Актуальність теми дослідження визначається проблемами, пов'язаними з національними процесами в Центрально-Східній Європі у ХІХ ст. В українців, як і у білорусів, відродження національної свідомості йшло в руслі могутнього загальнодемократичного руху, який охопив усі народи Російської імперії. Мовна спорідненість, спільні завдання суспільно-політичного розвитку були основою їхнього єднання. Українці швидше стали на шлях національного самовизначення завдяки розвинутому національно-просвітницькому рухові. Причини запізнювання білоруського руху, порівняно з національними рухами сусідніх націй у ХІХ ст. пояснюються особливостями імперської політики, спрямованої на заборону розвитку вищої освіти на території Білорусі і всебічний контроль над несанкціонованою згори громадсько-культурною активністю. Зі свого боку окремі українські громадсько-культурні діячі намагалися підтримувати білорусів у їхній боротьбі за національну самобутність.

Певну роль у виборі теми відіграла її недостатня вивченість в історичній науці. Деяких проблемних складових окресленої теми торкалися С. Злупко, В. Бубенчиков, П. Кралюк, білоруські дослідники С. Токць, А. Унучак, У. Філякоў та ін.¹ Однак цілісного дослідження про внесок українців у розвиток білоруського національного руху другої половини ХІХ – початку ХХ ст. наразі немає.

Українські громадські діячі завжди цікавилися долею білоруського народу. Освічені урядовці, чимало з яких проявили себе як письменники, науковці, педагоги та інші працівники в галузі культури, підтримували жваві контакти зі своїми колегами у різних губерніях імперії. Вони не тільки полягали у звичайному обміні думок, моральній та ідейній підтримці, але й мали конкретний практичний вияв. Наприклад, багато теплих слів про Білорусь, її народ, історію, культуру і мову сказав видатний діяч народницького руху і вчений другої половини ХІХ ст. Михайло Драгоманов (1841 – 1895). Однією з найбільших заслуг було визнання рівноправ'я всіх народів, у тому числі й білорусів, права яких на самостійний розвиток відстоював М. Драгоманов.

Відсутність білоруського національного руху український демократ не вважав ознакою його сплячки й пасивності. Підняти маси білоруського народу до широкої визвольної активності могли тільки демократи. М. Драгоманов закликав ідеологів народництва, які проводили в 70-х рр. широку агітаційну роботу, звернутися до білоруського народу його рідною мовою, розповісти йому про причину бідності, вказати на ворогів і піднімати на боротьбу за соціальну справедливість². Він переконував гоманівців (білоруських народників) у тому, що білорусам може бути гарантоване рівноправ'я і самоуправління тільки у федеративній побудові майбутньої держави. Як відомо, білоруський національний рух зазнав певного впливу федеративних ідей українського мислителя. Федерація для М. Драгоманова – не розпад держави взагалі,

а лише нова, вища його форма, не ліквідація влади, а тільки її децентралізація. Але загалом у розв'язанні національного питання гурток "Гоман" стояв на демократичних позиціях, захищаючи права кожного народу самому вирішувати свою долю³.

Під впливом М. Драгоманова українські громадські діячі М. Павлик і І. Франко склали в червні 1885 р. у Львові проект діяльності "Українсько-польсько-литовсько-білоруського братерства" і "Видавничої спілки", згідно з яким кожний народ мав рівні права. Це був перший проект демократичної програми, за яким білоруському народові відводилося рівноправне місце з іншими сусідніми народами. У цьому була головна заслуга М. Драгоманова, який завжди відстоював історичні права білоруського народу, викривав фальсифікаторів історії, культури і громадських поглядів білоруських народних мас⁴. Наукова спадщина і практична діяльність М. Драгоманова свідчить, що в його особі Білорусь і білоруський народ мали щирого оборонця, борця за соціальне рівноправ'я, політичну свободу і національну незалежність.

Цікавою сторінкою в історії українсько-білоруських громадських зв'язків є листування між Войніславом Савич-Заболоцьким (1850 – 1893) і М. Драгомановим, дядьком Лесі Українки. В. Савич-Заболоцький виступав під псевдонімами: Полацький Гаврило, Павел Завіша, граф Суліма з Белаї Русі, Грамадзянін з Белаї Русі. Він був одним із організаторів білоруського освітнього товариства "Крывіцкі Вязок", яке, за його словами, існувало в 1868 – 1870 рр. у Петербурзі, а згодом вимушено припинило діяльність з політичних причин. Із 1875 р. В. Савич-Заболоцький опинився в еміграції, зокрема у Львові, де допомагав А. Гілеру редагувати газету "Ruch Literacki" (1876 – 1878). Саме тут він познайомився з М. Драгомановим⁵.

У листах до М. Драгоманова, з другої половини 80-х рр. ХІХ ст., написаних по-білоруськи, В. Савич-Заболоцький згадував деякі моменти свого життя, висловлював думки про білоруську і українську культури і мови, про долю слов'янських народів. Письменник постає в листах до М. Драгоманова гарячим прихильником ідеї слов'янської єдності. Щодо становища білорусів у другій половині ХІХ ст., він констатував: "Ми, Русь споконвічна, тепер богом зовсім в мужицтво загнані"⁶. У другому листі міститься цікава інформація про громадсько-політичне життя, ставлення до української літератури. Так, зокрема, він пише: "... не треба говорити, що мені, білорусу, усе малоруство Ваше – справа рідна, що я зі слізьми до радості очима вчора і позавчора "Марію" Шевченкову, "Лихі люди" та й "Політичні пісні українського народу, частина перша, розділ перший" читав. Савич-Заболоцький, дякуючи М. Драгоманову за пересилку українських книг, зазначив: "Ніякі Шекспірові твори не були мені так добрі, як ці, естетично, неоковирні, рідного мого народу, сказав би, душі моєї виповіді, ця сповідь святая... серця..."⁷. У листі від 21 вересня 1886 р. В. Савич-Заболоцький зі схваленням писав про піднесення громадсько-культурного руху на Білорусі і як доказ наводив народницькі відозви "До білоруської молоді" (1881) та "Листи про Білорусь" (1882) Данила Баравіка, в якій йому дуже сподобалося таке твердження щодо білорусів: "ми – народ, маючи землю свою, народоправ'я своє, що мова наша – не циганська ... а мова всіх спільна і у кожного різна..."⁸. У листі від 19 листопада 1886 р. білоруський вчений зазначив: "Ваша література українська дуже оригінальна, для кожного має багато інтересу. Я такого повного реалізму, і громадської думки, як у вашій повісті та поезії, ніколи ще не бачив"⁹. Листи до М. Драгоманова репрезентують В. Савич-Заболоцького як громадянина і патріота, стурбованого долею рідної землі.

Службова діяльність Франтішека Богушевича (1840 – 1900) на Україні (прожив 15 років) відзначалася громадянською принциповістю, чесністю, увагою до простих

людей, зокрема до бідної частини селянства. Архівні документи свідчать, що він був свідомим захисником інтересів українських селян¹⁰. Боротьба Ф. Богушевича проти національного пригнічення білорусів з боку царизму, за їх національну свободу мала прогресивний характер, бо це було змагання за демократію, рідну мову і політичну свободу білоруського народу.

У цей час на Конотопщині діяли і революційні народники – члени “Народної волі”. У 1878 р. вони організували комуну, до якої ввійшли О. Русов, Л. Жебунев та ін. Про зв’язок Ф. Богушевича з народниками вказує те, що в Ніжинському лицейі він навчався разом з майбутнім українським письменником В. Дорошенком. Ймовірно, що білоруський діяч був знайомий з О. Русовим – улюбленим учнем М. Драгоманова¹¹.

Ф. Богушевич був одним із видатних представників передової громадської думки в Білорусі останньої чверті XIX ст. Його світогляд формувався під могутнім ідейним впливом демократичної української культури. У більшості його творів проводиться ідея, що самодержавство – це важкі ланцюги пригнічення, це окупи, які затримують прогресивний розвиток громадянства. Оцінка Ф. Богушевичем самодержавства виразно і повно сформульована у працях “Темне царство”, “Як правду шукати” та ін.¹²

У передмовах до своїх збірок “Дудка білоруська” і “Смик білоруський” Ф. Богушевич чи не перший виступив провідником усестороннього національного відродження білорусів, доводячи, що вони є окремим самостійним народом¹³. Передмова до “Дудки білоруської” стала для білоруського руху класичним національним маніфестом, гасла якого не втратили актуальності¹⁴.

Ось, наприклад, що розповідав про поета один з українських інтелігентів, Д. Дорошенко, у домі якого, у Вільні, він часто бував: “Весною 1898 р. довелося мені познайомитися з самим Франтішеком Богушевичом. Одного разу, повернувшись з своєї службової подорожі недалеко в сторону Мінська, батько з захопленням розповідав мені про дуже цікаве знайомство... Він пішов до Богушевича з візитом запросити його до нас... Я показав гостю “Зорю” (часопис ліберального напрямку, котрий видавався на українській мові у Львові); напевно вона була гостю відома, і він зрозумів, що означає факт отримання забороненого часопису малим гімназистом у Вільні. Він поцілував мене в голову і сказав, що кожна людина повинна любити свій народ, шанувати свою мову і робити справу свого краю. Це були перші слова, почуті мною в житті... від дорослої, “солідної” людини про національний обов’язок, і ці слова назавжди закарбувалися в мою пам’ять. Наш гість почав говорити про білоруський народ... про тяжке життя цього народу, про занепад освіти й культури. Він прочитав нам один вірш – це була відома його “Правда”.... Ми з батьком були глибоко вражені і декілька годин сиділи мовчки. Тільки тепер зрозуміли ми красу білоруського слова...”¹⁵. “Цей світлий образ Ф. Богушевича я ховаю в душі, як один з найдорожчих спогадів: я вдячний Богушевичу за те, що він підтримав у моїй душі порив до праці на користь рідного українського народу, і з цього часу доля білоруського національного відродження зробилася для мене не менш дорогою, як і доля відродження українського”¹⁶.

Творчість і життя Алоїзи Пашкевич (псевдонім Цьотка) (1876 – 1916) – яскравий приклад служіння народові, справі його визволення з-під національного і соціального гніту. Ще на початку 1905 р., працюючи фельдшеркою у Ново-Вілейці, Цьотка вступає в революційну організацію. Вона – активна учасниця у революції 1905 р. За дорученням Віленського соціал-демократичної організації пише і друкує революційні вірші-відозви, організовує страйки на заводах, бере участь у вуличних демонстраціях, виступає з про-

мовами на мітингах Літературно-громадські та естетичні погляди Цьотки склалися і формувалися під впливом передових революційних ідей.

У вірші “Сусідам у неволі”, розвиваючи погляди Т. Шевченка на слов’янське питання, білоруська поетеса закликала український народ до спільної боротьби проти соціального і національного гніту. До українців вона зверталася, як до рідних братів, які повинні подати руку допомоги білорусам¹⁷.

Твори Цьотки, повні революційного пафосу, не могли не впливати на тих, хто з ними ознайомився. А це насамперед – тогочасні львівські літератори і учені, окремі співпрацівники “Літературно-наукового вісника” (ЛНВ) і “Наукового Товариства імені Шевченка”¹⁸. Як пригадував І. Свенціцький, Цьотка “завжди вносила в гуртки, у яких з’являлася, особливий громадський пафос і напрямок думки... виступала скрізь як завзята революціонерка проти всякого гніту і всякої неправди”. Поетеса “в розмовах із знайомими виголошувала свої національні погляди”¹⁹. Цьотка разом із тогочасними львівськими соціал-демократами вносила у свідомість робітничого класу ідею революційного відновлення життя.

На початку ХХ ст. із появою більш-менш постійних політичних організацій, книговидавництва і періодичної преси, білоруський національний рух дійсно перетворюється на соціально значимий рух, тобто поступальний, безперервний процес²⁰. Унаслідок революційних подій 1905 – 1907 рр. російський царизм пішов білорусам на певні поступки: було дозволено національну пресу, книгодрукування, діяльність культурно-освітніх товариств.

Українсько-білоруські взаємини сприяли не лише науковим дослідженням, але й взаємовпливові та взаємозбагаченню прогресивними ідеями і були поштовхом до розвитку радикальних дій. Радикальні прояви мали місце переважно у сфері публіцистики. Саме періодичний друк став для України найглибшою криницею новин про білоруський народ, його історію, мову і культуру. Така пильна увага до Білорусі, її народу була властива багатьом виданням, що виходили в Києві і Львові. Активно пропонували своїм читачам білоруську тему “Рада”, “Руслан”, “Українська хата”, “Літературно-науковий вістник”, “Рідний край”, “Дніпрові хвилі”.

Між окремими українськими і білоруськими виданнями з перших років їх існування почали налагоджуватися тісні зв’язки. 1 вересня 1906 р. народилася перша (офіційна) білоруська газета “Наша доля”. Газета мала виразний антидержавний, революційний характер. На її сторінках започаткував діяльність Я. Колас. Досить сказати, що в цьому ж номері було зміщено оповідання Цьотки “Присяга над кривавими розорами” – відкритий заклик об’єднати зусилля робітників, селян і солдат для скинення існуючого ладу. Відомо, що видання було зразу конфісковано поліцією.

Не встиг вийти з друку й другий номер “Нашої долі”, як українська київська газета “Рада” (за 19 вересня) повідомила читачам: “1 вересня вийшла в Вільні газета “Наша доля”... Про напрямок газети яскраво свідчить наступне: перший номер конфісковано за наказом губернатора.... розійшлося 5000 екземплярів, 5000 було заборонено поліцією”.

“Наша доля” виходила в надзвичайно важких умовах: з п’яти виданих номерів чотири було конфісковано. За “заклик до збройного повстання для зміни державного ладу” суд постановив “видання газети “Наша доля” заборонити назавжди”, а редактора Олександра Власава (1874 – 1941) ув’язнити на один рік. У листопаді, по гарячих слідах подій, “Рада” друкує інформацію про вихід у світ нової білоруської газети. З того часу між цими виданням налагодився тісний контакт.

На основі нашодолівських матеріалів “Рада” опублікувала повідомлення про видатні події у культурному житті білорусів, особливу увагу надаючи культурно-просвітницьким діянням білоруської інтелігенції. Газета повідомила своїм читачам про вихід у світ перших білоруських часописів: “Білоруський вчитель” (1909, № 81) і “Молода Білорусь” (1912, № 39) у Петербурзі, “Саха” у Вільно, “Лучинка” (1912, № 45) у Мінську. Аналізуючи культурне життя білоруського народу, київська газета “Рада” в 1907 р. відзначила, що “білоруси вступили на певний шлях, що виведе їх у вільний, широкий світ між культурними народами, і українці, які роблять таку саму справу серед свого народу, можуть тільки привітати просвітницькі заходи білоруської інтелігенції і побажати їй успіху. У добрий час!”. Львівське видання “Руслан” на своїх сторінках передрукувало матеріали українки з “Нашої ніви”. Зокрема, в 1910 р. у “Руслані” з’явилася стаття “Наблизимося до українців”, у якій йшлося про дружні відносини білорусів і українців з часів сивої давнини²¹.

Для білоруської і української передової інтелігенції початку ХХ ст. загальною була не тільки соціально-визвольна, але й національно-визвольна боротьба. Основним змістом білоруської публіцистики “нашанівської епохи”²², як і всієї білоруської літератури, були проблеми національного відродження. М. Богданович відзначив, що в “білоруському краї, змученім національною боротьбою, “Наша ніва” безперервно нагадувала про необхідність шанувати права кожного народу, цінувати будь-яку культуру і, збагачуючи свої національні основи, широко користуватись здобутками культури як польської, так і великоруської і української”²³.

Звісно, що діячі білоруського національного руху шукали зв’язків із представниками української національної інтелігенції, головним центром якої на початку ХХ ст. був Львів. Вони все більше усвідомлювали корисність для своєї справи церковної унії, якій відводили подвійну роль. З одного боку, вона мала стати “скріпним розчином” для релігійно розділеного народу, а з іншого – створити духовний бар’єр, захищаючи консолідуєчий білоруський народ від впливу російського православ’я і польського католицизму, що вважали явищем денационалізації. Тому ці діячі в справі відродження унії шукали допомоги з боку українських греко-католиків. Греко-католицька церква приклала чимало зусиль, щоб зацікавити білоруських діячів ідеєю відродження унії.

У 1903 р. Білорусь відвідав василіанин о. Веремій Ломніцький зі Львова, який вивчав можливості ведення місіонерської роботи в Росії. Він прагнув залучити до справи унії відомого білоруського землевласника Едварда Войніловича (1847–1928)²⁴. Вважаючи, що така поїздка була неможливою без згоди Андрея Шептицького, можна стверджувати, що Галицький митрополит готував ґрунт для більш тісних контактів білоруських діячів із Греко-католицькою церквою. Перешкодою не стало навіть те, що Львів до Першої світової війни знаходився за межами Російської імперії – у складі Австро-Угорської монархії.

Знайомство А. Шептицького з діячами білоруського національного руху, зокрема з Іваном Луцкевичом, відбулося восени 1904 р. І. Луцкевич дорогою до Відня, куди він прямував для продовження своєї археологічної освіти, спеціально затримався у Львові, щоб познайомитися з митрополитом²⁵. Їхні контакти виявилися важливими для зміцнення білорусько-українських відносин у церковній сфері.

У 1905 р. у Львові при соборі св. Юра за ініціативою А. Шептицького був урочисто відкритий церковний музей, де функціонував білоруський відділ. Зберігачем його фондів із правом придбання експонатів А. Шептицький призначив І. Луцкевича, який придбав за гроші митрополита багато культових предметів, хрестів, митр, омофорів.

З експонатами для музею І. Луцкевич часто їздив до Львова і завжди зупинявся у митрополита²⁶.

А. Шептицький підтримував контакти і з іншими білоруськими діячами, наприклад з А. Пашкевич. Незважаючи на те, що А. Пашкевич займалася революційною діяльністю, вона була також відома і як прихильниця унії. Під час свого перебування у Львові (1906 – 1907) Цьотка писала Б. Епімах-Шипілі: “Унія для білорусів була б сильною опорою, тому що латинське духовенство нам ні до чого”. Поетка також уклала білоруський молитовник для дітей, який хотіла надрукувати у видавництві оо. Василян у Жовкві²⁷.

У 1908 р. А. Шептицький таємно відвідав Вільно, де познайомився з білоруськими громадськими діячами²⁸. Тоді він побував у редакції “Нашої ніви”, яку передплачував і читав з самого початку видання. Звідси разом з І. Луцкевичом він їде до Мінська, а потім на Случчину для ближчого ознайомлення із ситуацією і вивчення можливості відродження унії. І. Луцкевич допомагав митрополиту у збиранні пам’яток унії на Білорусі, які нищила російська влада.

На початку 1908 р. А. Шептицький отримав від папи Пія Х великі повноваження, які поширювалися і на територію Білорусі. 15 березня 1909 р. Галицький митрополит написав білорусам послання, у якому називав себе адміністратором архієпархій Полоцької і Смоленської і єпархій Вітебської, Мстиславської, Мінської, Туровської, Пінської і Брестської²⁹.

15 березня 1909 р. митрополит звернувся до білорусів з посланням, у якому писав: “Всі пам’ятники св. Унії на Білій Русі я старанно збирав – і всі ті пам’ятники вам залишаю”. Він також закликав дотримуватися унії “до смерті, а за необхідності і життя віддати за Віру...”³⁰.

Після відвідання А. Шептицьким Білорусі думка про відродження унії серед білоруських діячів була настільки актуальною, що в календарях, видаваних редакцією “Нашої ніви”, у розділі свят було введено три рубрики: для православних, римо-католиків і греко-католиків. Віленська газета “Томан” присвятила діяльності митрополита та його відносинам з білорусами вагомій статті: “Андрей Шептицький”, “Новини про митрополита Шептицького” (1916).

Релігійно-церковна діяльність А. Шептицького спрямовувалася на розширення сфери впливу греко-католицької церкви. Він невпинно повторював, що її роль в Україні є особливою, бо саме через цю церкву має бути покладено початок з’єднанню Заходу і Сходу, розумів нагальну потребу примирення православних і греко-католиків. З одного боку, він доклав чимало зусиль для створення католицького патріархату, до складу якого мало увійти і Полісся, а з іншого – підтримував білоруський рух у Вільно. А. Шептицький вважав, що між церквою і національною культурою не повинно бути антагонізму, він пропагував ідею “християнської” культури, розуміючи під нею необхідність розвитку місцевих культур у рамках християнських етичних цінностей³¹.

Видається очевидним, що на межі ХІХ – початку ХХ ст. моделлю для білоруського національного руху більшою мірою слугував рух український. Однак немає сумніву, що, незважаючи на всі складності, формування білоруської нації та постання незалежної Білорусі є процесом історично об’єктивним і невідворотним.

Перспективним напрямом подальшого вивчення проблеми вважаємо дослідження участі білоруських діячів в українському громадсько-культурному житті окресленого періоду.

¹ Злупко С. Драгоманов пра Беларусь і беларусаў // Матэрыялы першай навуковай канферэнцыі па вывучэнню беларуска-ўкраінскіх літаратурных і фальклорных сувязей / [рэд. кал.: П.П. Ахрыменка (адк. рэд.) та ін.]. – Гомель, 1969. – С. 45-49; Бубенчиков В., Кралюк П. Греко-католицька церква в этнічнай історыі украінскага та білорускага народаў. – Л., 2004. – 172 с.; Токць С. Беларускі нацыянальны рух XIX – пачатку XX ст. у кантэксце нацыянальных рухаў народаў Цэнтральна-Усходняй Еўропы // Нацыянальныя пытанні. Матэрыялы III Міжнароднага кангрэса беларусістаў. – Мн., 2001. – 125 с.; Унучак А. “Наша Ніва” і ідэйнае выхаванне беларускай інтэлігенцыі // Беларускі гістарычны часопіс. – 2005. – № 4. – С. 16-21; Його ж. “Нашаніўства” і “заходнерусізм”: да пытання ідэйнай барацьбы за беларускую інтэлігенцыю на пачатку 20 ст. // Гістарычны альманах. – 2006. – Т. 12. – С. 108-122; Філякоў У. Беларуская-ўкраінскія сувязі ў кантэксце нацыянальнага адраджэння ў пачатаку XX ст. // Беларусь-Украіна: гістарычны вопыт узаемаадносін / [пад рэд. Навіцкі У. І.]. – Мн., 2004. – С. 190-194; Цуба М. Беларускі нацыянальны рух на пачатку XX ст. // Беларускі гістарычны часопіс. – 1996. – № 1. – С. 182-191.

² Злупко С. Драгоманов пра Беларусь і беларусаў... – С. 46.

³ Самбук С. Революционные народники Белоруссии (70-е – начало 80-х годов XIX в.). – Мн., 1972. – С. 169-170.

⁴ Злупко С. Драгоманов пра Беларусь і беларусаў... – С. 46-47.

⁵ Бароўка В. Вайніслаў Савіч-Заблоцкі // Літаратурныя постаці Віцебшчыны: гісторыя і сучаснасць. – Віцебск, 2008. – С. 62-63.

⁶ Нацыянальная бібліятэка Беларусі. Адзел рукапісаў, старадрукаваных і рэдкіх выданняў... – Ф. 178 (Савіч-Забалацкі В.). – Оп. 1. – Спр. 381. Перапіска В. Савіч-Забалацкага да М. Драгананава. – Арк. 8.

⁷ Там само. – Арк. 9.

⁸ Там само. – Арк. 10.

⁹ Там само. – Арк. 11.

¹⁰ Державний архів Чернігівської області. – Ф. 806 (Повітові земські управы). – Оп. 1. – Спр. 164. 1863 – 1919 рр. (Ніжин). Особова справа службовця Францішека Богушевіча. – 29 арк.

¹¹ Ильин А. Франтишек Богусевич и Конотопщина // Нёман. – 2000. – № 3. – С. 248.

¹² Лушчыцкі І. Грамадска-палітычныя і філасофскія ідэі твораў Ф. Багушэвіча // Польшча. – 1955. – № 8. – С. 132-133.

¹³ Богданович М. Білоруське Відродження. – Відень, 1916. – С. 17.

¹⁴ Терешкович П. Этническая история Беларуси XIX – начала XX в.: в контексте Центрально-Восточной Европы. – Мн., 2004. – С. 180.

¹⁵ Дорошенко Д. З Віленскіх вражэнь // Рада. – 1909. – № 114. – С. 8-13.

¹⁶ Дарашэнка Д. Старонка з маіх успамінаў // Запісы Беларускага навуковага таваарыства. – Вільня, 1938. – Сшыток I. – С. 33.

¹⁷ Арабей Л. У выгнанні // Маладосць (Мінск). – 1976. – № 7. – С. 169.

¹⁸ Шаповал Ю. “Літаратурна-Навуковы Вістнік” (1898 – 1932 рр.): Творення державніцкай ідэалогіі украінства. – Л., 2000. – С. 3.

¹⁹ Свенціцкі І. Розквіт культурна-нацыянальнага жыцця Східнага Білорусі. – Л., 1928. – С. 21-22.

²⁰ Терешкович П. Этническая история Беларуси XIX – начала XX в. ... – С. 181.

²¹ Філякоў У. Беларуская-ўкраінскія сувязі ў кантэксце нацыянальнага адраджэння ў пачатаку XX ст. – С. 192.

²² У розвитку національно-демократичної течії у середовищі білоруської інтелігенції особливе місце займав т. зв. нашанівський період (1906 – 1915). Вихід у Вільні першого номера тижневика “Наша ніва” започаткував цілу епоху в розвитку білоруської культури і суспільства.

²³ Унучак А. “Наша Ніва” і ідейнає вихаванне беларускай інтэлігенцыі... – С. 18.

²⁴ Свирид А. Роль Галицкого митрополита А. Шептицкого в распространении унии на территории Беларуси в первой половине XX века // Веснік Брэсцкага універсітэта. – 2002. – № 1. – С. 38.

²⁵ Васьків А. Культурологічна концепція митрополита А. Шептицького / Історія релігій в Україні [Матеріали VIII міжнародного круглого столу (Львів, 11 – 13 травня 1998)]. – Л., 1998. – С. 40.

²⁶ Свирид А. Роль Галицкого митрополита А. Шептицкого в распространении унии... – С. 39.

²⁷ Луцкевіч А. Барацьба за вызваленне. – Вільня, 2009. – С. 372.

²⁸ Бубенщиков В., Кралюк П. Греко-католицька церква в етнічній історії українського та білоруського народів... – С. 147.

²⁹ Свирид А. Роль Галицкого митрополита А. Шептицкого в распространении унии... – С. 40.

³⁰ Там само. – С. 41.

³¹ Васьків А. Культурологічна концепція митрополита А. Шептицького... – С. 41-42

Гриценко Галина.

Білоруський національно-культурний рух у сприйнятті українців (друга половина XIX – початку XX ст.).

У статті висвітлена позиція українців у боротьбі білорусів за свою національну самобутність другої половини XIX – початку XX ст. Досліджено напрями поширення ідей греко-католицької церкви на території Білорусі й роль митрополита А. Шептицького зокрема. Визначено перспективні напрямки подальших наукових досліджень.

Hrytsenko Halyna.

Byelorussian national cultural movement in the perception of Ukrainian (the second part of the 19th-beginning of the 20th cn.).

In this article was represented the support of Ukrainians in the fight Byelorussians for their nationality, the second part of the 19th – beginning of the 20th cn. It was researched the trends spreading ideas greco-catholic church on Byelorussian territory and moral metropolite A. Sheptickiy. The influences and opinions the Ukrainian writers on his creation are traced.